Indian Journal of Social Sciences and Literature Studies ISSN 2349-5634 (Print) ISSN 2455-0973(Online) Vol. 2 Issue 2
A peer reviewed refereed international Journal Impact Factor 3.12
© Contemporary Research Publication

વેડછી આશ્રમની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ

પ્રિ. ડૉ. હિતેન્દ્રસિંહ વાય. ખરવાસિયા
આર્ટસ એન્ડ કૉમર્સ કૉલેજ, વ્યારા,
જિ. તાપી, ૩૯૪૬૫૦

ભારતમાં ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીના શાસનકાળથી શરૂ કરીને આઝાદી સુધીના સમયગાળા સુધી અંગ્રેજોનો આશય સામ્રાજય વિસ્તાર અને આર્થિક લાભ મેળવવાનો હતો. કંપનીના શાસન દરમ્યાન હિંદની પ્રજા ને વિશેષતઃ આર્થિક અને રાજકીય અન્યાય સહન કરવા પડયા હતા જેની સામે હિંદની પ્રજામાં ઉગ્ર અસંતોષ જોવા મળતો હતો. પરિણામ સ્વરૂપ ઓગણીસમી સદીના પ્રારંભથી અંગ્રેજ શાસન વિરૂદ્ધ બળવાઓ શરૂ થયા. ઈ.સ. ૧૮૧૬ માં બરેલીએ, ઈ.સ. ૧૮૩૧-૩૩ માં કૌલજાતિએ, ઈ.સ. ૧૮૪૮માં કાંગણાઓ તથા ઈ.સ. ૧૮૫૫-૫૬ માં સંન્થાલ જાતિએ અંગ્રેજો વિરૂદ્ધ હથિયારો ઉઠાવ્યા હતા.[૧] જોકે આ અવાજ કે અસંતોષ ખુબ જ સિમિત હતો. ભારતમાં રાષ્ટ્રીય ચેતનાનો યથાર્થ વિકાસ ૧૯ મી સદીના મધ્યભાગથી વધુ ઉગ્ર અને સંગઠીત થયો હતો એવું જાણવા મળે છે. ઈ.સ. ૧૮૫૭ ની ક્રાંતિના રૂપમાં ભારતે સૌ પ્રથમવાર રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો અનુભવ કર્યો. આ ક્રાંતિથી લોકોના હૃદયમાં રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો સંચાર થયો.[૨] સમય જતા ૨૦ મી સદીના પ્રારંભિક વર્ષોમાં હિંદની રાજનીતિમાં મહાત્મા ગાંધીના પ્રવેશે લોકહૃદયમાં વિકસેલી રાષ્ટ્રીય ભાવનાને વધુ વેગ અને યોગ્ય દિશા આપી એવું ચોક્કસ કહી શકાય.

સૌ પ્રથમ ગાંધીજીએ અંગ્રેજોના અત્યાચાર, જોરજુલમ, શોષણ અને અન્યાયી નીતિને લઈને અંગ્રેજો સામે અસહકારનું અહિંસક શસ્ત્ર ઉગામવા પોતાનો વિચાર ઈ.સ. ૧૯૨૦ માં વ્યક્ત કર્યો હતો. સપ્ટેબર ૧૯૨૦ માં કલકત્તા ખાતે લાલા લજપતરાયના અધ્યક્ષ પદ હેઠળ મળેલી ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પરિષદે અસહકારની લડત ચલાવવા ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.[૩] આ અસહકારના કાર્યક્રમમાં પરદેશી માલના બહિષ્કારનું અને ખાદીનાં પ્રચારનો પણ સમાવેશ થતો હતો. જો પોતે આપેલા આ કાર્યક્રમને લોકો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે તો એક વર્ષમાં સ્વરાજ લાવવાની વાત ગાંધીજીએ ઈ.સ. ૧૯૨૧ ની નાગપુર ખાતે મળેલી અખિલ ભારતીય કોંગ્રેસ સમિતિની પરિષદમાં કરી.[૪] અંગ્રેજો સામે આંદોલનોની સાથે સાથે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિને પણ આગળ વધારવા ગાંધીજી મક્કમ હતા. રચનાત્મક પ્રવૃત્તિના પ્રચાર અને પ્રસારથી સ્વરાજય પ્રાપ્તિની અહિંસક લડતને વેગ આપવાનો તેમનો પ્રયાસ હતો. આની સાથે ગાંધીજી રેટિયાની પ્રવૃતિને પણ તેજ બનાવવા માંગતા હતા. તેથી તેમણે આ પરિષદમાં દેશભરમાં ૨૦ લાખ રેંટિય ગુંજતા કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી.

થોડા સમય માટે રાષ્ટ્રીય આંદોલન સ્થગિત થતાં સરકારે સત્યાગ્રહીઓ ઉપર દમન ગુજારવાનું ચાલુ રાખ્યુ અને ૧૩ માર્ચ ૧૯૨૨ ના રોજ ગાંધીજીને કેદ કરવામાં આવ્યા.[૫] સમગ્ર દેશમાં ગાંધીજીના આ વિચારને ખુબ સારો પ્રતિસાદ મળ્યો જેમાં ગુજરાતના જુદા જુદા ભાગોનો સમાવેશ થતો હતો. વિશેષ કરીને દક્ષિણ ગુજરાતના લોકો ગાંધીજીના સ્વરાજ અને રચનાત્મક પ્રવૃત્તિના વિચારોથી ખુબ જ પ્રભાવિત થયા હતા. અને તેથી બારડોલી તાલુકાના લોકોએ ગાંધીજીની સરદારી નીચે કાયદાના સવિનય ભંગની લડત ઉપાડવાની તૈયારી કરી વસ્ત્રની જરૂરિયાત બાબતે સ્વાવલંબી બનવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. તેને પરિપૂર્ણ કરવા ગાંધીજી જયારે જેલમાં ગયા ત્યારે આ જવાબદારી તેમણે મગનલાલ ગાંધી (સત્યાગ્રહના કાર્યદક્ષ અને બાપુભક્ત પુરુષ) ને સોંપી.[૬] તેમણે એકપણ ક્ષણનો વિલંબ કર્યા વગર બારડોલી જવાનું અને ઉપરોક્ત પ્રતિજ્ઞાના પાલન અર્થે જે જે કરવું આવશ્યક જણાય તે બધુ જ કરવાનું નક્કી કર્યુ. સાબરમતી આશ્રમની જવાબદારી છગનલાલ ગાંધીને સોંપી તેઓ બારડોલી પહોંચી ગયા.[૭] અને ત્યાં આશ્રમમાં વણાટ તાલીમ કેન્દ્ર ખોલવામાં આવ્યું. રેંટિયા, પીંજણ, સાળ વગેરે સરંજામ બનાવવાનું કામ પણ ત્યાં જ શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું. આ રચનાત્મક કાર્યો માટે મગનલાલ ગાંધીએ સાબરમતી આશ્રમમાંથી ચૂનીલાલ સાંકળેશ્વર મહેતાને પણ સાથે રાખ્યા હતા.

બારડોલી સ્વરાજ આશ્રમમાં ચૂનીભાઈને પ્રથમ વણાટ વર્ગ ચલાવવાનું સોંપવામાં આવ્યુ હતું. ગાંધીજીના રેંટિયાનો સંદેશો રાનીપરજ લોકોમા પણ ખુબ આવકાર પામ્યો હતો. તેના પરિણામ સ્વરૂપ ઘણી જગ્યાએથી રેંટિયા પીંજણ શીખવવાની માંગણી બારડોલી આશ્રમમાં આવવા લાગી. દક્ષિણ ગુજરાતમાં છેક છેવાડાના વિસ્તારમાં આવેલ રાનીપરજ વિસ્તારમાં પણ ગાંધીજીના રચનાત્મક પ્રવૃત્તિના વિચારો વિશેષ આવકાર પામ્યા. તથા લોકો પણ ખુબ પ્રભાવિત થયા. બારડોલી નજીક આવેલ વેડછી પણ આનાથી બાકાત ન રહ્યું. વેડછી ગામના આગેવાન જીવણભાઈ બાબરભાઈ ચૌધરી અને ગોમજીભાઈ લાલભાઈ ચૌધરી વેડછી ગામમાં રેંટિયા દાખલ કરવાની માંગણી લઈ બારડોલી આશ્રમમાં ગયા હતા અને એ માંગણીના એકભાગ રૂપે ચૂનીભાઈ મહેતાને પસંદ કરવામાં આવ્યા. તેમણે વેડછીમાં રેંટિયા શીખનારાઓની વસ્તી હોય ત્યાં રહેવાનું પસંદ કર્યુ. તેવું સ્થાન વેડછીનું ખાખર ફળિયું હતું. ત્યાં જીવણભાઈ બાબરભાઈ ચૌધરીના ઘરના ખૂણામાં ચૂનીભાઈ મહેતાનો પહેલો મુકામ તારીખ ૧૩-૫-૧૯૨૪ ના દિને થયો.[૮] અને તે રીતે વેડછી આશ્રમ કેન્દ્ર તરીકે ઈ.સ. ૧૯૨૪ માં અસ્તિત્વમાં આવ્યો.[૯]

વેડછી આશ્રમની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ :-

વેડછી ગામ સુરત જિલ્લાના વાલોડ તાલુકામાં આવેલું છે. હાલમાં તે નવરચીત તાપી જીલ્લાના વાલોડ તાલુકામાં સમાવિષ્ટ છે. ૧૯૨૪ માં વેડછીમાં સ્થાપવામાં આવેલ સ્વરાજ આશ્રમને લઈ આ ગામ ઘણું જ પ્રચલિત બન્યું છે. આ વિસ્તાર જંગલોથી ઘેરાયેલ છે. અહીંની પ્રજા વર્ષોથી આર્થિક, શૈક્ષણિક તથા રાજકીય રીતે પછાત હતી. આ પ્રજા રાનમાં વસતી હોવાથી રાનીપરજ તરીકે પણ જાણીતી છે.[૧૦]

ગાંધીજીની આગેવાની હેઠળ ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ દ્વારા ચાલેલ અસહકાર અને સવિનય કાનૂન ભંગની લડત તથા અન્ય રાષ્ટ્રીય આંદોલનો સાથે આ આશ્રમને નિકટનો સંબંધ રહ્યો હતો. તથા આ આશ્રમ દ્વારા અનેક રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ પણ હાથ ધરવામાં આવી હતી એવું જાણવા મળે છે.